

І.Б.Матяш (Київ), Л.Л.Левченко (Миколаїв)

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «МІСЦЕ АРХІВІСТІВ ТА РОЛЬ АРХІВІВ У СУСПІЛЬСТВІ СЬОГОДНІ Й ЗАВТРА»

12–16 листопада 2012 р. у Національному архіві Франції (Париж) відбулася Міжнародна вища архівна конференція (International Superior Conference of Archival Studies, далі – МВАК), присвячена юридичним і технічним проблемам архівної справи, ролі архівів та архівістів у сучасному суспільстві. Її організували й провели міністерство культури і комунікацій Франції та Дім культур світу. Тематична назва МВАК «Місце архівістів та роль архівів у суспільстві сьогодні й завтра» («The place of archivists and the role of archives in the society of today and tomorrow») передбачала розгляд проблем, що виходили за межі суто професійного інтересу. Конференція проходила у форматі стажування (лекції і семінари з обміну досвідом), в якому взяли участь 20 представників із 16 країн (Бельгія, Боснія і Герцеговина, Великобританія, ФРН, Іспанія, Італія, Литва, Польща, Португалія, Румунія, Чехія, Російська Федерація, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна).

Ключовою проблемою виступів і дискусій у перший день роботи семінарів (12 листопада) були взаємодія архівістів з органами влади та особливості комплектування архівів на сучасному етапі. Про досвід роботи з джерелами комплектування розповіла заступник директора з міжвідомчої і територіальної політики у сфері традиційних та цифрових архівів Міжміністерської архівної служби Франції *Франсуаза Банат-Бержер (Françoise Banat-Berger)*. Вона констатувала намагання архівістів практично всіх країн в умовах постійного скорочення бюджетного фінансування зберегти й оптимізувати комплектування архівів та вказала на необхідність створення позитивного іміджу архівної служби задля забезпечення продовження належного виконання її завдань зі збереження пам'яті нації і держави. *Нікlaus Бутікофер (Niklaus Buetikofer)* із Бернського університету, розглядаючи відносини архівів із фондоутворювачами, зупинився на швейцарській моделі, що дозволяє джерелам комплектування передавати свої документи до архівів на постійне зберігання раніше, ніж визначені колись 40–50 років зберігання поточних архівів у фондоутворювача.

Обговорення доповідей показало актуальність цих проблем практично для всіх країн. Так, на думку італійських архівістів, доки управлінські документи перебувають у поточних архівах установ, їх зберігання повинні оплачувати фондоутворювачі та нести за них юридичну відповідальність, що водночас дозволяє державним архівам бути «підприємцями» з тимчасового зберігання документів. Юридична й матеріальна відповідальність за зберігання документів має переходити до компетенції архівної служби лише після надходження їх на постійне зберігання. Представники Бельгії зазначили, що в їхній країні обговорюється питання про скорочення термінів відомчого зберігання документів із метою збереження повноти їх інформації, убезпечення від втрат в інформаційних системах фондоутворювача. Такий підхід зумовив негативний досвід, адже бельгійські архіви не отримали жодного фонду електронних документів, створених до 2000 р.

Селін Гійон (Céline Guyon) – відповідальна за формування політики управління електронними документами у Генеральній раді департаменту Об (Франція) – зупинилася на проблемі автентичності електронного документа на всіх етапах життя. Вона зауважила, що у сучасному світі термін «архіви» занадто пов'язаний із прикметниками «паперовий» та «історичний», тому слід змінювати ставлення до архівів у суспільстві. У доповіді було детально висвітлено концепцію програми «M@rine» – модуль

зберігання електронних документів, відповідно до якої їх відбір відбувається в момент підписування/затвердження/передавання виконавцеві, тобто досить рано з огляду на життєвий цикл останніх. Після затвердження важливі з них надходять до електронного архіву, а всі документи до виконання користувачами у систему електронного документообігу. За цієї системи користувачі звертаються до електронного архіву лише за потреби отримати документ з усіма метаданими.

Основні моменти архівної політики національного уряду в 2007–2012 рр. висвітлив *Педро Мануель Перейра Пентіадо (Pedro Manuel Pereira Penteado)* з Генеральної дирекції архівів Португалії. Зокрема, ішлося про те, що у 2012 р. уряд затвердив глобальну стратегію реорганізації і скорочення витрат на державну архівну службу за допомогою сучасних засобів зв'язку та інформаційних технологій. Серед запланованих заходів – переміщення документів з паперовими носіями із різних державних установ до центрального сховища, яке має супроводжуватися їх оцифруванням для поліпшення доступу; здійснення детального аудиту в державних архівах, інвентаризації архівних споруд. Успіх реалізації нової стратегії залежить від злагодженої роботи на всіх рівнях виконавчої влади.

Доповідач з Іспанії *Хав'єр Діас Лламазарес (Javier Diez Llamazares)* висвітлив особливості позиціонування архівної служби та її роботи в умовах економічної кризи. Він зазначив, що архіви як установи галузі культури першими відчувають скорочення фінансування, адже пересічний платник податків радше віддасть перевагу системі охорони здоров'я чи іншій гуманітарній галузі, аніж архівній. Відтак іспанські архівісти вбачають свої завдання насамперед у просвітницькій роботі: переконанні громадян у своїй важливості як гаранта їхніх прав (приміром, щодо здобуття прав на пенсійне забезпечення), виробленні ефективної архівної політики, переконанні відповідальних урядовців у необхідності інвестування в архівну галузь. Важливими елементами діяльності архівів в умовах економічної рецесії доповідач назвав управління своїми фінансовими ресурсами та архівною інфраструктурою, удосконалення експертизи цінності документів з урахуванням майбутніх витрат на забезпечення їх зберігання. Проведений Генеральним директором архівів регіону Мадриду аналіз аутсортингу щодо науково-технічного опрацювання та зберігання документів показав, що вартість послуг, які надають державні архіви, значно нижча, а гарантії професіоналізму і відповідальності – вищі. Головним інструментом «виживання» архівів у кризовій ситуації, за висновком мадридського архівіста, є обґрунтована державна політика у сфері архівів та управління документацією й визнання ролі архівів як істотного чинника життя суспільства.

Марія Барбара Бертіні (Maria Barbara Bertini), директор Державного архіву Турина, зосередила увагу на реалізації в Італії ідеї створення архівних установ нового типу – архівних центрів («Archival Hubs»). Рішення про їх заснування та розроблення нової стратегії створення архівних репозиторіїв ухвалила II Національна конференція архівів (2009 р., Болонья). 25 березня 2010 р. міністерством культурної спадщини і діяльності, регіональним та провінційним урядами автономії Тренто й Больцано, Союзом італійських провінційних урядів, Національною асоціацією італійських муніципалітетів було підписано угоду про об'єднання зусиль у створенні Національної архівної системи (іт. «Sistema Archivistico Nazionale») з метою збереження національної архівної спадщини, управління документацією, удоступнення архівної інформації.

Основою системи мали стати «архівні центри» – установи, до функцій яких належить зберігання, управління, популяризація у сфері «історичної пам'яті». Завдання

таких центрів полягало не тільки у зберіганні документів, їх консервації, каталогізації, забезпеченні історичних досліджень архівною інформацією, а й у зберіганні та використанні цифрових документів, їх цифровому копіюванні, просвітницькій та виставковій діяльності тощо. Концепція архівних центрів складала альтернативу традиційній організації державних архівів. Цей інноваційний проект був покликаний не лише модернізувати італійську архівну систему, а й поглибити співробітництво між територіальними інституціями або відповідними закладами. Відтак угода передбачала залучення до співпраці приватних інституцій, університетів і закладів культури. Програму створення архівних центрів розраховано на чотири роки та засновано для її реалізації Об'єднаний національний координаційний комітет й Об'єднаний технічний/науковий комітет. Як приклади архівних центрів доповідачка навела Державний архів у Кремоні, що зберігає документи провінції Кремона від VIII ст.; архів Національного інституту історії визвольних рухів в Італії, в якому сконцентровано документи різних установ і організацій, пов'язаних із соціальними рухами й Опором (фонди Національного визвольного комітету, політичних партій, тред-юніонів, партизанських угруповань); архів заснованого 2002 р. Інституту історії сучасності, котрий збирає та зберігає документи із сучасної історії соціального, політичного й економічного життя Італії та ін.

Загалом перший день МВАК засвідчив наявність спільних для європейського архівного й наукового світу проблем, пов'язаних із невисоким суспільним статусом професії архівіста, недостатнім фінансуванням діяльності архівних служб, пошуком ефективних методів та форм роботи з організації зберігання електронних документів. Водночас усі учасники семінару були одностайними в розумінні високої місії архівістів та відданості архівній професії.

Другий день роботи МВАК, 13 листопада, проходив за темою «Архіви і демократія, права людини, влада». Основним доповідачем була *Анн Перотен-Дюмон (Anne Perotin-Dumon)*, почесний хранитель архівної спадщини та асоційований науковий співробітник Інституту історії сучасності, донька всесвітньовідомого архівіста Іва Перотена. Вона наголосила, що ухвалена 2012 р. Всесвітня декларація архівів Міжнародної ради архівів ще раз підкреслила важливість архівів для забезпечення прав людини. Уряди відповідальні перед громадянами своїх країн за минуле і сучасну діяльність, про що їм невпинно нагадують громадські організації. Після декларації ООН 1949 р. з'явилися до 1990 р. регіональні норми, що включають моральні вимоги. На її думку, нерідко боротьба за доступ до архівів стає частиною боротьби за зміну режиму. Проблема полягає не тільки у засекречуванні відомостей про репресії або правопорушення з боку посадових осіб, але й у поганому документуванні процесів, пов'язаних із порушеннями закону. А.Перотен-Дюмон зауважила, що архівісти, які видають документи про репресії сім'ям жертв, у суспільному уявленні асоціюються з державою, яка колись порушила закон, тому ця професія псує свій імідж, і без того не надто позитивний. Щодо місця зберігання документів розглядалися різні підходи: вони можуть надходити у державні архіви або в спеціально створені архівні установи, в установи з увічнення пам'яті жертв репресій, або залишитися у фондоутворювача.

Дискусія з цих питань засвідчила актуальність проблеми в Європі. *Анна Лашук (Anna Laszuk, Польща)* зупинилася на діяльності Інституту національної пам'яті, куди надійшли як фонди держбезпеки, так і депозит деяких фондів військових судів із Національного архіву. *Ленка Лінгартова (Lenka Linhartova, Чехія)* зауважила, що відповідно до ухваленого 1990 р. в її країні закону про архіви КПЧ, усі партійні

архіви на всіх рівнях надійшли на зберігання в державні архіви. 2008 р. було створено Інститут вивчення тоталітарного режиму й архівів безпеки. Військові архіви Чехії відповідно до закону про архіви видають користувачам усі документи, крім тих, що містять гриф «Секрет оборони».

Даніель Петер Баньяй (Daniel Peter Banyai, Румунія) висвітлив діяльність Національного архіву Румунії. Він зазначив, що раніше на підставі територіальної близькості цієї установи, яка існує з 1830 р., із головною будівлею поліції та керування архівом колишнім військовослужбовцем часто робилися висновки про те, що там зберігаються тільки архіви поліції, а тому у суспільстві викликало подив, що в архіві є ще й історичні документи. Починаючи з 1989 р. відбулися кардинальні зміни в іміджі архіву. Від іноземних дослідників перестали вимагати направлення та довідки, у читальних залах з'явилася можливість використовувати фотоапарати й комп'ютери. Швидко включення до наукового обігу фондів, раніше вилучених із офіційної історіографії (дворянство Трансільванії, деякі питання румунської історії 1920–1945 рр.), стало елементом формування позитивного іміджу Національного архіву. Участь архівів у «моральній реституції» забезпечила можливість проведення віртуальної виставки «Історія комунізму у фотографіях», що ілюструвала роботу комісії, яка розслідувала діяльність КПП і «відв'язала» імідж Національного архіву від тоталітарного режиму.

Практичне значення мав виступ директора програми «Пам'ять світу» в ЮНЕСКО *Джої Спрінджер (Joie Springer)*. Концепція цієї програми ґрунтується на розумінні всесвітньої документальної спадщини як загального надбання, що повинне оберігатися та захищатися в інтересах усіх, бути доступним на постійній основі, без якихось перешкод і з відповідним визнанням культурних традицій та особливостей. Особливу увагу доповідачка приділила декларації ЮНЕСКО «Пам'ять світу у цифрову еру: оцифровування та зберігання» («The Memory of the World in the Digital Age: Digitization and Preservation»), підписаній під час Ванкуверської конференції (26–28 вересня 2012 р., Канада). Спираючись на Всесвітню декларацію прав людини (1948 р.), хартію ЮНЕСКО про збереження цифрової спадщини (2003 р.) представники 110 країн світу ствердили цим документом право кожної людини на доступ до інформації у цифровій формі. Тим самим актуалізувалися завдання програми «Пам'ять світу», пов'язані з оцифровуванням і збереженням у цифрових форматах документального культурного надбання кожної нації, реалізацією освітніх проєктів, спрямованих на осмислення та глибоке розуміння цифрового інформаційного середовища, опанування мистецтвом роботи з такого роду документами. Створення у сучасному світі більшої частини інформації у цифровій формі породжує небезпеку втрати колективної пам'яті людства в разі недостатнього усвідомлення проблеми збереження цифрової спадщини. Декларація визначила стратегію, спрямовану на вирішення правових, технологічних, соціальних, фінансових та політичних проблем. Відтак тематика другого дня МВАК засвідчила потребу широкої взаємодії і кооперації архівів та інших установ пам'яті не лише в окремих країнах, а й на міжнародному рівні.

Виїзне засідання «Архіви і колективна пам'ять, виховання громадянина», що відбулося 14 листопада у приміщенні Музею Великої війни в Мо, було присвячене проєктам архівів, музеїв і бібліотек, приурочених до 100-річчя початку Першої світової війни. Захід розпочався з проведеної директором *Мішелем Руже (Michel Rouger)* детальної екскурсії. Інтерес зарубіжних учасників семінару викликала інформація про те, що основу фондів музею склала приватна колекція, зібрана впродовж півстоліття колекціонером Жан-П'єром Вернеєм, і викуплена в нього державою.

Учасники засідання поділилися досвідом створення цифрових колекцій, тематично пов'язаних із подіями періоду Першої світової війни. Так, *Соня Зіллгердт (Sonia Zillhardt)* із департаменту досліджень, освіти і технологій міністерства культури й комунікацій Франції ознайомила з масштабним кросс-проектом з оцифрування колекцій документів Першої світової війни (періодики, фотодокументів, плакатів, документів військових частин, військових реєстрів тощо) з метою репрезентації їх в інтернеті на засадах вільного доступу. Проект реалізується за участі міністерств оборони, молоді, освіти, бібліотек, музеїв та архівів Франції. Цифрові образи представлено на порталі міністерства культури і комунікацій (<http://culturelabs.culture.fr/>).

Про інший масштабний проект, започаткований Єврокомісією за участі 12 партнерів, у т.ч. 10 національних бібліотек із 8 країн Європи (Великобританії, Бельгії, Франції, Німеччини, Італії, Сербії, Австрії, Швеції), у зв'язку з підготовкою до відзначення 100-річчя Першої світової війни – «European Collections 1914–1918» (<http://www.european-collections-1914-1918.eu/>), розповіли *Арно Дермі (Arnaud Dhermy)*, координатор проекту «Gallica» з Національної бібліотеки Франції, *Джемі Ендрюс (Jamie Andrews)* із Британської бібліотеки та ін. Винятковий інтерес мала презентація *Франком Бопереном (Franck Beauperin)*, спеціалістом із досліджень у сфері туризму пам'яті, архівної спадщини й освітніх програм міністерства оборони Франції, проекту «Туризм пам'яті» («Tourisme de memoire»). Його реалізація передбачає історичну реконструкцію місць пам'яті, збереження існуючих пам'яток (руїн, некрополів, меморіальних місць, окопів на полях битв тощо), створення путівників, заснування туристичних клубів і підтримку їх діяльності.

П'єр-Ален Тальє (Pierre-Alaine Tallier) із Державного архіву Бельгії подав інформацію про досвід архівістів цієї країни зі створення зведеного довідника про документи часів Першої світової війни в Бельгії – «Source guide on the First World War in Belgium», який включає всю доступну інформацію про архівні фонди та інші джерела, що зберігаються в державних або приватних установах (у Бельгії і за кордоном). Довідник не лише акумулює розпорошену інформацію про численні джерела у структурованому вигляді, а й запроваджує до наукового обігу невідомі колекції, фіксує наявність фотографічних або кінематографічних колекцій, а також різних документів та предметів: публічні оголошення, брошури, підпільні газети і т.д. Його було розроблено для легкого завантаження через інтернет.

15 листопада відбулося друге виїзне засідання на тему «Архіви та інші інституції для записаної і не-записаної спадщини (бібліотеки, документаційні центри, музеї, аудіовізуальна спадщина тощо)» в новій будівлі Національного архіву Франції у П'єррфітт-сюр-Сен (департамент Сена-Сен-Дені). Після двогодинної екскурсії приміщенням архіву *Елен Гішар-Спіка (Hélène Guichard-Spica)*, співробітник цієї установи, виступила з доповіддю про новачки в її діяльності, які полягають у збиранні й зберіганні електронних документів міністерств та створенні внутрішнього цифрового архіву, що формує новий образ Національного архіву Франції як центру збереження сучасних архівів.

Софія Комлоуї-Жера (Zsafia Komlosi-Gera), Угорщина) висвітлила досвід угорських архівістів в європейських проектах, зокрема «AREnet» та «AREx». Перший із них засновано на базі «Europeana» для об'єднання архівних ресурсів європейських країн і створення єдиної точки доступу користувачів до архівної інформації. Його мета полягає в підтримці інфраструктури Архівного порталу Європи, наданні гостинга архівним установам для репрезентації інформації про свої фонди, розробленні єдиних

стандартів і правил описування архівної інформації, співробітництві з «Europeana» в галузі узгодження форматів метаданих і правил керування архівним матеріалом, що забезпечить зосередження на Архівному порталі Європи відповідного величезного контенту. Угорщина приєдналась до загальноєвропейських проектів у січні 2012 р. (уже 8 угорських архівів представлено на Архівному порталі Європи і ще 16 розглядають таку можливість).

Хорді Серхі Сєрра (Jordi Serchs Serra, Іспанія) розповів про фотодокументи як культурну спадщину, розділену між архівами, музеями, бібліотеками та іншими культурно-освітніми установами. Досвід діяльності Національного аудіовізуального інституту Франції репрезентував *Дам'єн Амар (Damien Hamard)*, керівник архівної служби Університету Анже (департамент Мен і Луара). *Девід Літч (David Leitch)*, генеральний секретар Міжнародної ради архівів, висвітлив історію цього об'єднання та останні важливі заходи, організовані ним. Він наголосив на очевидності посилення міждисциплінарних зв'язків архівознавства, поглиблення співпраці архівів із бібліотеками, убачаючи серед головних завдань архівних установ комплектування цифровими документами та надійне їх зберігання і розроблення національних стандартів у цій сфері на підставі міжнародних стандартів. Доповідач зауважив, що важлива не стільки підпорядкованість архівної галузі, скільки зручний законодавчий контекст для роботи з джерелами комплектування.

16 листопада розглядалася тема «Архівісти й користувачі архівів, нові види, нові соціальні вимоги, інтернет і соціальні мережі» та обговорювалися виступи учасників семінару з України (*Ірина Матяш*) і Бельгії (*Едді Пут*). Спеціальне «ательє», на якому розглядалися теми «Будівництво мостів між поколіннями», «Проект "Африканські предки" (генеалогічної організації "Ancestry") та автобіографічна спадщина» тощо було присвячене генеалогічним дослідженням і використанню документів у них.

Закриття МВАК відбулося у приміщенні Національного архіву Франції. Усі учасники Міжнародної вищої архівної конференції констатували актуальність її проблематики, високий рівень організації і проведення усіх заходів (лекцій, семінарів, виїзних засідань і екскурсій), важливість для подальшого розвитку міжнародного архівного співробітництва та удосконалення засад архівної політики на національних рівнях. У цілому тематичні дискусії, лекції та семінари МВАК засвідчили, що діяльності архівів більшості європейських країн притаманні прагнення до тісної співпраці з бібліотеками, музеями; участь у міждисциплінарних процесах збереження пам'яті суспільства, спрощення умов роботи дослідників з архівними документами. Запорукою гарантованої збереженості світової архівної спадщини є ефективне міжнародне співробітництво, помітний внесок у яке традиційно здійснюють французькі архівісти.